

Kitekintés

LEV DAVIDOVICS TROCKIJ:

OROSZORSZÁG FEJLŐDÉSÉNEK SAJÁTOS SÁGAI

Trockijról /Életrajzi és eszme -történeti vázlat/

Lev Davidovics Trockijról meglepően keveset olvashatunk magyarul. Megítélését mindmáig beárnyékolják az 1920-30-as évek eseményei, amikor alulmaradt a hatalmi harcban, fokozatosan kiszorult a pártvezetésből, végül magából a pártból is, és élni kellett hagynia a Szovjetuniót.

A két világháború közötti magyar sajtó folyamatosan tájékoztatást adott olvasóinak a Szovjetunió belpolitikai életéről, részletesen ismertette - nem kis kárörömmel és politikai céllal - a meg-megújuló frakcióharcokat, majd a harmincas évek második felének terrorját is. Az 1945 utáni magyar újságokból eltűnt Trockij neve, csak a trockista kifejezés bukkant fel újra és újra, mint szégyenletes jelző, amely leginkább az imperialista vagy fasiszta szavak szinonimájaként szerepelt /többek között a Rajk-perben is/. Napjainkban már csak tankönyvek és kézikönyvek említik futólag Trockij nevét, szinte kizárólag 1917 utáni szerepét említve. Ha ki is térnek az októberi forradalom előtti életpályájára, többnyire történetlenül arra is rávetítik a húszas évekbeli cselekedeteit. Könyveit nem adják ki sem a Szovjetunióban, sem Magyarországon. Az utóbbi években néhány írása így is hozzáférhetővé vált magyarul, de ezek a publikációk és a róla készített írások mindvégig a kultúrpolitika "tűr" és "tilt" instrukcióinak mezsgyéjén álltak. Trockij alakjának, életművének, írásainak marxista értékelése mindmáig várat magára. Noha az októberi forradalom egyik vezetője volt, neve eltűnt az első győztes szocialista forradalom vezetőinek tablójáról. A Szovjetunióban jelenleg

zajló változások vetik fel először annak a reális lehetőségét, hogy Lev Davidovics Trockij visszakerülhessen a legnagyobb bolsevik személyiségek közé. Mi e keretek között életpályájának csak igen vázlatos ismertetésére vállalkozhatunk, gazdag életútjának csupán néhány elemét felvillantva.

L.D. Bronstein, mozgalmi nevén Trockij, 1879-ben született egy ukrainai zsidó középpolgári családban. Különös véletlen, hogy ugyanabban az évben, mint amikor Grúziában Joszif Visszarjonovics Dzsugasvili /Sztálin/ meglátta a napvilágot. Trockij már nagyon fiatalon, 17 éves korában bekapcsolódott a munkásmozgalomba, s 1897-ben egyik alapítója volt a Dél-Oroszországi Munkásszövetségnek. Nagy hatással volt rá a narodnyik nézetek, csak le tartóztatása majd száműzetése után, Szibériában vált marxistává. A száműzetésből hamarosan megszökött, s 1902-ben elhagyta az országot. Sokáig Londonban élt, közreműködött az Iszakra kiadásában is. Az OSZDMP 1903-as II. Kongresszusán a párt szervezeti szabályzatának vitájában a mensevikkekhez csatlakozott, majd rövid idő múlva szakított velük, és "frakción kívülinek" nyilvánította magát.

1903-ben hazatért, és a pétervári mensevik szervezetben dolgozott. 1905 október-decemberében a pétervári szovjet Végrehajtó Bizottságának elnöke volt, neve ekkor vált nemzetközileg is ismertté. A forradalomban az ő permanens forradalom elméletének igazolását látta. December elején letartóztatták, ahonnan ismét megszökött. 1905 után a bécsi Arbeiter Zeitung, majd a Pravda munkatársa lett.

1912-ben az ún. augusztusi blokk egyik létrehozója, amely a bolsevikok pártellenzékét fogta össze a pártegyeség megőrzésének jelszavával. A zimmerwaldi mozgalomban a centrumhoz tartozott, de a bolsevikok mellett szavazott. 1916-ban kiutasították Franciaországból, s 1917 elején az Egyesült Államokba távozott. A februári forradalom hírére azonnal visszaindult Oroszországba, de út-

közben az angol hatóságok letartóztatták, így csak május elején érkezett Pétervárra.

Már májustól Lenin áprilisi téziseinek elvi alapján állt, bár formálisan a "területköziek" internacionalista csoportjának volt egyik vezetője. A júliusi felkelés után letartóztatták, de hamarosan szabadon engedték. Augusztusban a területköziekkel felvételt nyert a bolsevik pártba és rögtön beválasztották a párt Központi Bizottságába is. Kiszabadulását követően 12 év után újra a pétervári szovjet elnökévé választották. Részt vett az októberi forradalom előkészítésében, vezetésében, a pétervári események nagyjából az ő tervei szerint következtek be.

A forradalom győzelme után külügyi népbiztos lett, s nemsokára a breszt-litovszki béketárgyalások szovjet-orosz delegációjának vezetője. A tárgyalásokon játszott szerepe viszonylag jól ismert: az ún. "sem háborút, sem békét" elvet vallotta, s nem volt hajlandó békét kötni a megalázó feltételek mellett. Lenin erélyes közbelépésére mégis sor került a békeszerződés aláírására, igaz, még súlyosabb területi veszteségekkel, mint ami a Trockij által alá nem irt változatban volt. A veszteségek illusztrálására álljon itt néhány kevésbé ismert adat: Szovjet-Oroszország elvesztette 1914-es területének 27, lakosságának 26 %-át, vasúthálózatának 26, gyárparának 33, fémiparának 73 %-át, szénmezőinek 75 %-át, mezőgazdasági területének 1/3-át. Ezen túl 6 milliárd márkás jóvátételt is kellett fizetnie.

Trockij ezután hadügyi népbiztos lett, s részt vett az új hadsereg megszervezésében. Híressé vált páncélvontatóval szinte minden fronton feltűnt, s fontos szerepet játszott a hadműveletek irányításában.

1920-ban az ún. szakszervezeti vitában ismét szembe került Leninnel, mint elméleti kérdésekben már oly sokszor, s ezúttal is vereséget szenvedett. A hadikommunizmus viszonyai között a végsőkig centralizálták és militarizálták a termelést és a gazdaságirányítást. Ennek egyik eszköze volt

a "szakszervezetek államosítása", amit Trockij még 1920 végén is fenntartott, sőt fokozni szándékozott. A termelés egész irányításának a szakszervezetek kezében történő összpontosítását kívánta, és egyúttal teljesen meg akarta fosztani a szakszervezeteket érdekvédelmi funkcióiktól, melyeket a valóságban addig sem gyakorolhattak. Mindezt a szakszervezetek és a gazdasági szervezetek fokozatos "összenövésével" képzelte el. Maga a vita hamar túlnőtt a szakszervezeti munka problémáján, a párt stratégiai irányvonalának meghatározása körül folyt. A párt X. Kongresszusán állást foglaltak a pártegység mellett, és elrendelték, hogy: "haladéktalanul oszlassanak fel kivétel nélkül minden csoportot, bármilyen platform alapján alakultak is", és kimondták, hogy "aki nem hajtja végre ezt a határozatot, azt feltétlenül és azonnal ki kell zárni a pártból". Ez a határozat Trockij újabb vereségét jelentette, hiszen ő a pártdemokrácia nevében párton belüli csoportok, irányzatok, frakciók létrehozásának lehetőségét akarta.

1922-től Trockij egyre nyíltabban pártellenzékelt hozott létre, s aktívan harcolt azért, hogy Lenin megüresedő helyét elfoglalhassa a párt élén. Sztálinnak csak többévi kemény küzdelem után sikerült Trockij pozícióit megrendíteni, a politikai élet csúcsáról letaszítani. Az 1922-27 közötti párton belüli harcokról itt nem kívánunk szólni, erről bőséges irodalom áll rendelkezésre /ld. Krausz Tamás tanulmányait/.

1927 októberében Trockijt kizárták a párt közvetlen vezetéséből, novemberben a pártból, majd nemsokára Alma-Atába száműzték. Ott Trockij tovább folytatta a politikai harcot. Sztrájkok, tüntetések szervezésére szólította fel híveit, s arra buzdította őket, hogy egy esetleges polgárháborútól se riadjanak vissza.

1929 elején kiutasították az országból. Trockij Isztambulba utazott, ahol egy ideig a szovjet konzulátuson lakott, majd egy villát bocsátottak a rendelkezésére.

Isaac Marcosson így jellemzi az emigráció éveit: "A szám-
űzetés rendszerint elfeledést jelent. Trockij esetében
fordítva történt. Emberi formába öltözött darázs volt,
míg a szovjet határán tartózkodott, de fullánkja sokszor
mérföldnyi távolságban sem volt kevésbé hatásos. Miközben
távoli ellenőrzést gyakorolt az ügyek felett, Oroszország
első számú közellenségévé vált. Napoleonnak elég volt egy
Szent Ilona ahhoz, hogy mint Európa zavarkeltője, pálya-
futását befejezze. Trockijnak öt Szent Ilonája volt."

1930-31 folyamán Trockij rendkívül éles propaganda-
hadjáratot indított, amely csakhamar éreztette hatását.
Számptalan irrásában bírálta a szovjet rendszert. 1933-ban
Franciaországban, 1935-ben Norvégiában, 1937-ben Mexikó-
ban telepedett le. 1938-ban IV. Internacionálé elnevezés-
sel nemzetközi szervezet alapítását kezdeményezte. Ennek
alakuló ülésére 11 országból érkeztek küldöttek. A prog-
ramját is Trockij dolgozta ki, "A kapitalizmus haldoklása
és a IV. Internacionálé feladatai" címmel.

A volt bolsevik vezetőt az NKVD módszeresen üldözte.
Két fia tisztázatlan körülmények között halt meg, s be-
törttek archivumába is. A Szovjetunióban a Buharin-perben
1938-ban formálisan halálra is ítélték. 1940. augusztus
20-án Trockij merénylet áldozata lett. Több tanulmány szer-
zője szerint Sztálin parancsára gyilkolták meg /pl. Roy
Medvegyev/.

Ejtsünk néhány szót Trockijnak a szocializmus épi-
tése Szovjetunió-beli gyakorlatát célzó kritikájáról.
Trockij a polgárháború után sem adta fel a világforrada-
lom közeli győzelmébe vetett hitét, azt a továbbiakban
is napirenden lévőnek tekintette, s azon tényezőt látta
benne, amittől a szovjet szocializmus-épités sorsa is függ.
Számára a csak belső erőkre támaszkodó "szocializmus", a
"szocializmus egy országban" tétele a teljes elkorcsosodást
jelentette. Már pusztán gazdasági szempontból is természet-
ellenesnek tekintette a világgazdaságtól való elzárkózást.
Így ír: "A szocialista forradalom nem hajható végre nem-

zeti keretekben. A burzsoá társadalom válságának egyik lényeges oka abból ered, hogy az általa létrehozott termelőkörök túllépnek a nemzeti állam határain. A szocialista forradalom nemzeti talajon kezdődik, nemzetközi porondon bontakozik ki és világméreteken fejeződik be... Csak akkor fejeződik be, ha az új társadalom egész bolygónkon végső győzelmet arat."

Még a harmincas évek derekán sem tudott leszámolni világforradalmi illúzióival. Ehhez párosult azon vélekedése, mely szerint a kapitalizmus nem képes további fejlődésre, megújulásra: "A proletárforradalom gazdasági feltétele már régóta létrejött, amennyire ez a kapitalizmusban lehetséges. Az emberiség termelőerőinek fejlődése megszűnt. Az új találmányok és az új technikai fejlődés nem eredményezi többé az anyagi gazdagság növekedését. A kapitalista rendszer társadalmi válságának a talaján fellépő időszakos válságok a tömegek egyre nagyobb nélkülözésével és szenvedésével járnak. A munkanélküliség fokozódása elmélyíti az állam pénzügyi válságát és aláássa a megrendült pénzrendszereket. A demokratikus és a fasiszta kormányok egyik csődből a másikba jutnak" - írta a IV. Internacionálé programjában. Mindebből azt a következtetést vonta le, hogy az újra napirenden lévő világforradalom előestéjén a III. Internacionálé népfrentpolitikája egyenlő a revizionizmussal, a munkásosztály elárulásával.

Egy másik olyan problémának, amely már a kezdetektől jelen volt, a "proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrája" tételének értelmezését tekintette. Erről így írt: "Lenin régi formulája nem ítélte meg előre, hogy milyenek legyenek a proletariátus és a parasztság politikai kölcsönviszonyai a forradalmi blokkban... A tapasztalatok minden más értelmezést kizáró körülmények között igazolták, hogy a parasztság, bármilyen legyen is a forradalmi jelentősége, nem játszhat független szerepet, még kevésbé vezető szerepet. A paraszt vagy a munkást követi, vagy a burzsoát. Ez azt jelenti, hogy

"a proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrája" nem fogható fel másképp, mint proletárdiktatúraként, amely a paraszti tömegeket magával ragadja". Néhány évvel később még egyértelműbben fogalmazott: "A munkás-paraszt kormány jelszavát mi /a IV. Internacionálé - A.J./ kizárólag abban az értelemben használjuk, ahogyan a bolsevikok használták 1917-ben, azaz mint egy tökéstellenes és kapitalizmus-ellenes jelszót."

Trockij elemzésének egyik centrális kérdésévé a bürokrácia problematikája vált. Már 1923-ban felhívta a figyelmet a pártbürokrácia kialakulásának veszélyére. A bürokratizmus fő forrásának az államapparátust jelölte meg: A folyamat "azzal fenyeget, hogy elszakítja a pártot a tömegektől. Ma ez a veszély az, amely a legvilágosabb, a legközvetlenebb. Az egyéb veszélyek elleni harcnak a jelenlegi körülmények között a bürokratizmus elleni harccal kell kezdődnie."

A bürokrácia kialakulásáról így ír: "A bürokrácia kialakulásában számottevő szerepe volt az ötmillió Vörös Hadsereg leszerelésének. A győztes parancsnokok elfoglalták a fontos posztokat a helyi szovjetekben, a termelésben, az iskolákban, és konokul mindenütt bevezették azt a rendet, amellyel megnyerték a polgárháborút. A tömegeket fokozatosan mindenütt kiszorították a hatalomban való tényleges részvételből."

Ugy vélte, a bürokrácia önállósult, elszakadt a tömegektől, ami a bolsevik párt elfajulásához vezetett. "A bürokrácia nemcsak a baloldali ellenzékét győzte le, hanem a bolsevik pártot is. Legyőzte Lenin programját, amely a fő veszélyt abban látta, hogy az állami szervek "a társadalom szolgálóiból a társadalom uraivá" alakulnak át. Legyőzte összes ellenfeleit - az ellenzékét, Lenin pártját -, mégpedig nem érvekkel és eszmékkel, hanem úgy, hogy saját társadalmi súlyával eltaposta őket. A forradalom ólomnehéz hátsó fele súlyosabbnak bizonyult a fejénél".

Trockij úgy vélte, a pártdemokráciából semmi sem maradt. Dzzel együtt szertefoszlott a szovjetek, szakszervezetek, szervezetek, kulturális szervezetek demokráciája is. A párt politikai elfajulásával párhuzamosan fokozódott a minden ellenőrzés alól kibúvó bürokrácia korruptsága is.

Világosan látta, hogy "a bürokratikus parancsnoklásnak az az alapja, hogy a társadalom szükölködik fogyasztási javakban". A termelőerők növekedését azután az egyenlőtlenség és az előjogok, a bürokrácia összes formáinak mértéketlen elburjánzása kísérte.

Trockij a bürokráciának két nagy csoportját különböztette meg. A "felső parancsoló réteg"-et, melyet 400 ezerre, esetleg félmillióra becsült, és az "alsó parancsoló réteg"-et, melynek számát 5-6 millióra tette. A felső rétegen az állami vezetőket értette, az alsón pedig "azt a társadalmi kategóriát, amely anélkül, hogy közvetlen termelőmunkát végezne, parancsol, irányít, büntetéseket és jutalmakat osztogat".

Maga a bürokrácia még a proletariátusnál vagy a parasztságnál is heterogénabb alakulat, gondolta, hiszen a falusi szovjetelnököt egy szakadék választja el a kreml-i előkelőségtől. Eltérő az életmód, az életszínvonal, a függőség stb. is. Azt, hogy ez a bürokrácia mekkora hányadát sajátítja el a nemzeti jövedelemnek, nem tudta meghatározni. Ugy becsülte, hogy a lakosság 15-20 %-a a javaknak ugyanolyan mennyiségét élvezzi, mint a maradék 80-85 %. Ez pedig nem jelent mást, mint leplezett kizsákmányolást. Mindezek alapján úgy vélte, hogy többről van szó, mint egyszerű bürokráciáról- a szovjet társadalom kiváltságos és uralkodó társadalmi rétegéről.

Trockij ugyanakkor elutasította azokat az elképzeléseket, melyek egy új uralkodó osztálynak tekintették a bürokráciát. Ehhez arra is szükség lett volna, hogy a bürokrácia privilégiumait örökíteni tudja, és a termelési eszközök magántulajdonát is megszerezze. Egy olyan kapi-

talista restauráció kialakulását, mint amilyen pld. később Orwell "Animal farm" című döbbenetes írásában élénk tárul, nem tartotta valószínűnek a munkásosztály ellenállása miatt.

Trockijnak ugyanakkor nem volt semmilyen reális alternatívája a sztálini szocializmus-építéssel szemben. Sőt, Trockij már a 20-as évek első felében, a NEP időszakában sürgette a nehézipar kiemelt fejlesztését, a mezőgazdaság kollektivizálásának mielőbbi végrehajtását. Nem nézett szembe azzal, hogy a világforradalom elmaradása esetén csak két lehetőség áll a szovjet vezetés előtt: vagy az objektív torzulásokat is vállalva kísérik meg az elméletileg tételezett kommunizmustól eltérő gazdasági-társadalmi alakulat építését, vagy lemondanak a hatalomról. /Az már más kérdés, hogy a "szovjet modell" nemcsak objektív torzulásokat szenvedett el./

Trockij kritikájának csak néhány, általunk kiragadott elemét volt módunk vázlatosan ismertetni. Így kissé féloldalasan tudtuk bemutatni nézeteit, de megpróbáltuk a legjellemzőbb mozzanatokot kiemelni. Néhány mondatban szólnunk kell még Trockij történelmi látásmódjáról is, hiszen a választott szövegrészletben Trockij az orosz fejlődés jellegzetességeit próbálja megragadni.

Trockij nem volt történész, így vizsgálódásait természetesen, - hasonlóan Marxhoz vagy Leninhez - mindig a proletárforradalom szemszögéből végezte. A forradalom után, különösen a XIX-XX. századdal kapcsolatos írások bírtak aktuálpolitikai felhanggal. Nem kevesebbről van szó, mint az orosz forradalom elhelyezéséről az emberiség történetében. Trockij akkor hangsúlyozta az orosz fejlődés egyedi jegyeit, amikor a pártvezetés hivatalosan az orosz történelem abszolút egyetemessége mellett tette le voksát, így Trockijt történelmi nézetei miatt is éles kritikával illették.

"Az orosz forradalom története" című munkája 1931-33-ban jelent meg Berlinben. A mű sajátos keveréke a

történetírásnak és a visszaemlékezésnek, szerencsésen egybeépítve a jól informáltságot az objektivitásra való törekvéssel. Oroszország történeti fejlődését Európa és Ázsia közötti "átmeneti" formaként írja le. Tagadja azt, hogy az orosz kapitalizmus eredetét a XVI-XVII. században kellene keresni, helyesen látja meg, hogy ez az időszak éppen a feudalizmus kiterjesztésének időszaka Oroszországban. Rámutat arra is, hogy az országba a külföldi tőkével annak működési formái is behatoltak. Az emberiség történelmének legújabb vívmányai és az orosz viszonyok "kombinálódásában" látja annak okát, hogy az első szocialista forradalom éppen Oroszországban tört ki.

Az itt közölt könyvrészlet, amely egyik koncentrált kifejtése Trockij történeti nézeteinek, "Az orosz forradalom története" című munkájának bevezető fejezete. Ha az olvasó a közölt részleten túl is érdeklődik L.D. Trockij történeti felfogása iránt, a Fejlődéstanulmányok sorozatnak "Az orosz történelem egyetemessége és különössége" kötetére hívhatjuk fel a figyelmét, ahol két szemelvény is olvasható tőle.

/Az idézetek Trockij "Új irányzat", "Az elárult forradalom", a "Mi a Szovjetunió és hova tart" és "A kapitalizmus haldoklása és a IV. Internacionálé feladatai" című könyveiből valók. A bevezető megírásakor a megjelent irodalmon kívül felhasználtuk Krausz Tamás és Béládi László kéziratot munkáit is./

ANGI JÁNOS

x x x

/a tanulmány/

Oroszország fejlődésének alapvető, legállandóbb jellemvonása fejlődésének lelassult jellege s az ebből következő gazdasági elmaradottság, a társadalmi formák kezdetlegessége, az alacsony kultúrális szint.

A keleti szelek és az ázsiai hódítók előtt nyitva álló hatalmas és zord síkság lakosságát maga a természet károhoztatta hosszú elmaradásra. A nomád törzsekkel folytatott harc majdnem a XVII. század végéig tartott. A szelekkel való harc, melyek télen nagy hideget, nyáron aszályt hoznak, máig sem fejeződött be. A mezőgazdaság, az egész fejlődés alapja, extenzív utakon haladt előre: Északon kivágták és felégették az erdőket, Délen a szűzföldeket törték fel; a természet meghódítása szélességében történt és nem mélységében.

Amíg a nyugati barbárok a római kultúra romjain telepedtek meg, ahol sok régi kő állt rendelkezésre építőanyagként, a Kelet szlávjai nem találtak semmilyen örökséget sem a sivár síkságon: elődeik még alacsonyabb fokon álltak, mint ők maguk. A nyugat-európai népek, miután gyorsan megtámaszkodtak természetes határaikban, ipari városok gazdasági és kultúrális csomópontjait hozták létre. A keleti síkság lakossága a helyszüke első jeleire az erdőbe hatolt vagy elvándorolt a határvidékre, a sztyeppre. A parasztság legkezdemenyezőbb és legvállalkozóbb kedvű elemei Nyugaton városlakók lettek, kézművesek, kereskedők. Keleten az aktív és bátor elemek csak részben lettek kereskedők, a többség viszont - kozák, határlakó vagy telepés. A társadalmi differenciálódás folyamata, mely Nyugaton intenzív volt, Keleten elmaradt vagy elmosta a terjeszkedés. "Moszkva cárja, mégha keresztény is, lassú gondolkodású emberek fölött uralkodik", írta Vico, I. Péter kortársa. A moszkvaiak "lassú gondolkodása" a gazdasági fejlődés lassú tempóját, az osztályviszonyok kiforratlanságát, a belföldi történelem szegényességét tükrözte.

Egyiptom, India és Kína ókori civilizációi önmagukban is igen jelentősek voltak, és elegendő idővel rendelkeztek ahhoz, hogy alacsony termelődik ellenére társadalmi viszonyaikat csaknem annyira a részletekig menően kidolgozzák, mint amennyire országaik kézművesei kidolgozták termékeiket. Oroszország nemcsak földrajzi szempontból állott Európa és Ázsia között, hanem társadalmilag és történelmileg is. Különbözött az európai Nyugattól, de elvált az ázsiai Kelettől is, különböző időszakokban különböző vonásokkal hol az egyikhez, hol a másikhoz közeledve. A Kelet adta a tatár igát, amely fontos elemként vett részt az orosz állam építésében. A Nyugat még rettentesebb ellenség volt, de egyúttal tanító is. Oroszország nem tudott a Kelet formái közt elrendeződni, mivel mindig a Nyugat katonai és gazdasági nyomásához kellett alkalmazkodnia.

A feudális viszonyok meglétét Oroszországban, melyet korábbi történészek tagadtak, a legutóbbi kutatások alapján feltétlenül bizonyítottnak lehet tekinteni. Sőt, az orosz feudalizmus alapelemei ugyanazok voltak, mint Nyugaton. De már egyedül az a tény, hogy a feudális korszak létét hosszas tudományos viták útján kellett megállapítani, eléggé bizonyítja az orosz feudalizmus fejletlenségét, kiforratlanságát, kultúrális emlékeinek szegénységét.

Egy elmaradott ország átveszi a fejlett országok anyagi és eszmei vívmányait. De ez nem jelenti azt, hogy szolgálai módon követi őket, lemásolva múltjuknak minden szakaszát. A történelmi ciklusok megismételhetőségének - Vico és későbbi követői - régi, prekapitalista kultúráknak és részben a kapitalista fejlődés első tapasztalatainak terén végzett megfigyelésekre támaszkodik. A kultúrális fokozatok újabb és újabb keletkezési helyeken való közismert ismétlődése tényleg kapcsolatban volt az egész folyamat provinciálisságával és epizodikusságával. A kapitalizmus azonban, ezeknek a viszonyoknak a leküz-

dését jelenti. Előkészítette, és bizonyos értelemben megvalósította az emberiség fejlődésének egyetemességét és folytonosságát. Ez már önmagában véve kizárja a különböző népek fejlődési formái megismétlődésének a lehetőségét. Az élenjáró országokat utólról kénytelen elmaradott ország nem tartja be a sorrendet: a történelmi késés privilégiuma - ilyen privilégium pedig létezik - lehetővé teszi, vagy helyesebben kikényszeríti a kész eredményeknek a megszokottnál gyorsabb elsajátítását, közbeeső szakaszok sorát átugorva. A barbárok az ijt rögtön puskára cserélik, nem járják végig azt az utat, amely a múltban a fegyverek között vezetett. Az európai gyarmatosítók Amerikában nem kezdtek előlről a történelmet. Az a körülmény, hogy Németország vagy az Egyesült Államok megelőzték Angliát, éppen kapitalista fejlődésük késetttségével magyarázható. És fordítva, a konzervatív anarchia a brit szénbányászatban, csakúgy, mint MacDonald és barátai fejében, fizetség a múltért, amikor Anglia túlságosan is sokáig játszotta a kapitalista hegemon szerepét. A történelmileg megkészt országok fejlődése szükségképpen a történelmi folyamat különböző szakaszainak sajátos összekapcsolódásához vezet. A pálya egészében tervszerütlen, bonyolult, kombinált jelleget kap.

A közbeeső lépcsőfokok átugrásának lehetőségét egyáltalán nem tekintjük abszolútnak; annak mértékét végül is, az ország gazdasági és kulturális befogadóképessege határozza meg. Az elmaradott nép ráadásul gyakran lecsökkenti a kívülről átvett kész eredményeket, amikor saját sokkal primitívebb kultúrájához alkalmazza őket. Ezáltal maga az asszimiláció folyamata ellentmondásos jellegű lesz. Így I. Péter alatt a nyugati technika és iskolázás /mindenekelőtt a katonai és a kézműipari/ elemeinek átvétele a jobbágyrendszernek, mint a munkaszervezés alapvető formájának az elmélyüléséhez vezetett. Az európai fegyverzet és az európai kölcsönök, ez is és az is a magasabb rendű

kultúra vitathatatlan terméke, a cárizmus erősödéséhez vezettek, amely korábban a maga részéről fékezte az ország fejlődését.

A történelmi törvényszerűségnek semmi köze a pedáns sematizmushoz. Az egyenlőtlenség, ami a történelmi folyamat legáltalánosabb törvénye, a legmarkánsabban és a legbojnyolultabban az elmaradott országok során figyelhető meg. A külső szükségszerűség ostorcsapásai alatt az elmaradottságnak ugrásokat kell tennie. Az egyenlőtlenség egyetemes törvényéből egy másik törvény következik, amelyet, jobb szó híján, a kombinált fejlődés törvényének lehet nevezni, amin az út különböző szakaszainak összeegyeztetését, különböző stádiumok összetársítását, anarchikus formáknak a legmodernebbekkel való keveredését értem. E nélkül a törvény nélkül, annak minden anyagi tartalmát figyelembe véve, nem lehet Oroszország történetét megérteni, csakúgy, ahogy általában a kultúrális szempontból később a fejlődés útjára lépett országok történetét sem.

A gazdagabb Európa nyomása alatt Oroszországban az állam a nemzeti vagyonnak viszonylag sokkal nagyobb részét igényelte, mint Nyugaton, és ezzel nemcsak a néptömegeket kárhóztatta kétszeres nélkülözésre, hanem a birtokos osztályok alapjait is gyengítette. Ugyanakkor az utóbbiak támogatására szorulva siettetten és szabályozta azok formálódását. Ennek eredményeként a bürokratizált, privilegizált osztályok sohasem tudtak teljesen felemelkedni, és az állam Oroszországban annál inkább közeledett az ázsiai despotizmushoz.

A bizánci önkényuralom, melyet a moszkvai cárok hivatalosan a XVI. század elejétől sajátítottak el, a szolgálónemesség segítségével engedelmessegre kényszerítette a bojárokat, és maga alá rendelte a nemességet, leigázva számára a parasztságot, hogy ezen az alapon pétervári császári abszolútizmussá alakuljon át. Az egész folyamat megkésettségét eléggé jellemzi az, hogy a jobbágy-

rendszert, mely a XVI. század végétől született, a XVII. században alakult ki, a XVIII. században érte el a virágzását, jogilag csak 1861-ben törölték el.

A papság, a nemesség után, nem kis szerepet játszott a cári önkényuralom kialakulásában, de teljesen szolgai szerepet. Az egyház sohasem emelkedett fel Oroszországban olyan irányító szerepig, mint a katolikus Nyugaton: megelégedett az egyeduralom szellemi szolgáltójának helyével, és alázata érdeméül tudta azt be. A püspökök és metropoliták csak akkora hatalommal rendelkeztek, mint a világi hatalom kegyeltjei. A pátriárkák a cárokkal együtt cserélődtek. A pétervári időszak alatt az egyház függése az államtól még szolgáltaibb lett. 200 ezer pap és szerzetes lényegében a bürokrácia részét alkotta, a vallás sajátos rendőrségét. Kárpótlásul ezért az általános rend őrzői óvták a pravoszláv papság monopóliumait a hit dolgaiban, földjeit és bevételeit.

A szlavofilság, az elmaradottság messianizmusa saját filozófiát épített arra, hogy az orosz nép és egyháza teljesen demokratikus, a hivatalos Oroszország pedig - német bürokrácia, amit Péter honosított meg. Marx jegyezte meg ezzel kapcsolatban: "/egészen olyanok ezek/, mint a tauton szamarak, akik II. Frigyes stb. zsarnokságát a franciákra kenik, mintha bizony visszamaradott szolgáltnak nem kellenének mindig civilizált szolgáltnak, akik idomítják őket". Ez a rövid megjegyzés maradéktalanul elintézi nemcsak a szlavofilok régi filozófiáját, hanem a "rasszisták" újabb megnyilatkozásait is.

Nemcsak az orosz feudalizmusnak, hanem az egész régi orosz történelemnek is a szegénysége a valódi középkori városoknak, mint kézműipari-kereskedelmi központoknak a hiányában fejeződik ki a legnyomatékosabban. Oroszországban a kézművesség nem tudott elkülönülni a földműveléstől és megőrizte kusztárjellegét. A régi orosz várások kereskedelmi, adminisztratív, katonai és földesúri központok

voltak, következésképpen fogyasztási és nem termelési központok. Még Novgorod is, amely közel volt a Hansához, és nem ismerte a tatár igát, csak kereskedő, és nem ipari város volt. Igaz, a különböző területeken szétszórtan működő paraszti ipar jelentős kereskedelmet igényelt. De a vándorló kereskedők semmiképp sem tudták elfoglalni a társadalmi életben azt a helyet, amit Nyugaton az a kézműves-céhes és kereskedő-ipari kis- és középpolgárság elfoglalt, amelyik elválaszthatatlan kapcsolatban volt paraszti környezetével. Ráadásul az orosz kereskedelem fő útvonalai külföldre vezettek, messzi évszázadok óta biztosítva a külföldi kereskedőtöke irányító szerepét, és félgyarmati jelleget adva az egész forgalomnak, amelyben az orosz kereskedő közvetítő volt a nyugati városok és az orosz falu között. A gazdasági viszonyoknak ez a fajtája továbbfejlődött az orosz kapitalizmus időszakában és szélsőségesen nyilvánult meg az imperialista háborúban.

Az orosz városok jelentéktelensége, amely a leginkább lehetővé tette az ázsiai típusú állam kimunkálását, részben kizárta a reformáció lehetőségét, vagyis a feudális-bürokratikus pravoszlávia felváltását a kereszténységnek valamely, a polgári társadalom követelményei számára alkalmassá tett modernizált változatával. Az állami egyház elleni harc nem emelkedett a paraszti szekták szintje fölé, ideértve közülük a leghatalmasabbat is, az óhitűek szektáját.

Másfél évtizeddel a Nagy Francia Forradalom előtt Oroszországban leverték a kozákok, parasztok és urali jobbágmunkások mozgalmát, ami Pugacsov-felkelés néven ismert. Mi hiányzott ehhez a rettenetes erejű népi felkeléshez, hogy forradalommal alakulhasson át? A harmadik rend. A városok ipari demokráciája nélkül a parasztháború nem fejlődhetett forradalommal, mint ahogy a paraszti szekták sem emelkedhettek fel a reformációig. Sőt, a Pugacsov-felkelés eredményeként megszilárdult a bürokratikus

abszolutizmus, mint a nemesi érdekek védelmezője, amely legitímálta magát a nehéz órákban.

Az ország europizálása, ami formálisan Péter alatt kezdődött el, a következő évszázad folyamán mindinkább magának az uralkodó osztálynak, azaz a namességnek a szükségletévé vált. 1825-ben a nemesi intelligencia, miután politikailag általánosította ezt a szükségletet, a fegyveres összeesküvés eszközához nyúlt az önkényuralom korlátozása céljából. A haladó nemesség az európai polgári fejlődés kényszerítő ereje alatt tehát megpróbálta, hogy helyettesítse a hiányzó harmadik rendet. De a liberális be rendezkedést mégis össze akarta kapcsolni saját rendi uralmának alapjaival, és ezért mindennél jobban félt a parasztság mozgósításától. Nem meglepő, hogy az összeesküvés megmaradt a kiváló, de elszigetelt tisztikar vállalkozásának, amely szinte harc nélkül törte be a fejét. Ez a dekabrista felkelés lényege.

Azok a földesurak, akiknek gyárai voltak, saját rendjük körében elsőnek kezdtek engedni a szabad munkaerő alkalmazásának a jobbágmunka helyett. Ugyanebbe az irányba hatott az orosz gabona növekvő külföldi exportja is. 1861-ben a nemesi bürokrácia, a liberális földesurakra támaszkodva, végrehajtja a jobbágyreformot. Az erőtlen polgári liberalizmus ennél a műveletnél csak szófogadó kórust alkotott. Főlélegesen azt mondani, hogy a cárizmus még fősvényebben és alattomban oldotta meg Oroszország alapvető problémáját, vagyis az agrárkérdést, mint ahogy a porosz monarchia oldotta meg a következő évtizedben Németország alapvető problémáját, vagyis a nemzeti egység megteremtését. Az egyik osztály feladatainak egy másik osztály által való megoldása is egyike azoknak a kombinált módszereknek, melyek az elmaradott országokra jellemzőek.

Azonban a kombinált fejlődés törvénye a legvitathatatlanabbul az orosz ipar történetében és jellegében mutatkozik meg. Miután későn jött létre, nem ismételte meg

az élenjáró országok fejlődését, hanem abba utóbb kapcsolódott be, hozzáigazítva saját elmaradottságához annak legújabb eredményeit. Mint ahogy Oroszország gazdasági fejlődése teljes egészében átlépett a céhes ipar és a manufaktúra korszakain, éppúgy az ipar egyes ágazatai gyakori ugrások sorát hajtották végre olyan technikai-termelési szakaszokon keresztül, amelyek Nyugaton évtizedekig tartottak. Ennek köszönhetően az orosz ipar bizonyos időszakokban rendkívül gyorsan fejlődött. Az első forradalom és a háború között Oroszország ipari termelése mintegy a duplájára emelkedett. Ez néhány orosz történész számára elegendő alapnak bizonyult ahhoz a következtetéshez, hogy "sutra kell dobni az elmaradottságról és lassú fejlődésről szóló legendát".^x Valójában az ennyire gyors fejlődés lehetőségét éppen az az elmaradottság adta, ami sajnos, nemcsak a régi Oroszország felszámolásának pillanatáig maradt meg, hanem mint annak öröksége, egészen a mai napig.

A nemzet gazdasági színvonalának alapvető mércéje a munka termelékenysége, ami a maga részéről az iparnak az ország egész gazdaságában elfoglalt részarányától függ. Közvetlenül a háború előtt, amikor a cári Oroszország elérte jólétének legnagyobb fokát, az egy főre jutó nemzeti jövedelem 8-10-szer kisebb volt, mint az Egyesült Államokban, ami nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a munkaképes lakosság 4/5-e Oroszországban a mezőgazdaságban volt foglalkoztatva, míg az Egyesült Államokban 1 földművelésben foglalkoztatottra 2,5 ipari foglalkoztatott jutott. Hozzátehetjük, hogy a háború előtt Oroszországban 100 négyzetkilométerre 0,4 km vasút jutott, Németországban - 11,7, Ausztria-Magyarországon - 7,0. A többi összevethető koeficiens szintén hasonló képet ad.

^xA megállapítást M.N. Pokrovskij professzor tette. Ld. az 1.sz. mellékletet. /A hivatkozott mellékletet közölte a Fejlesztéstudományok regionális sorozatának első kötete: Az orosz történelem egyetemessége és különössége. Bp. 1982. 319-324.l. - a fordító./

De, mint már mondtuk, a kombinált fejlődés törvénye éppen a gazdaság területén lép fel a legnagyobb erővel. Míg a paraszti földművelés legnagyobb része megmaradt egészen a forradalomig majdhogynem a XVII. század színvonalán, addig Oroszország ipara, technikáját és kapitalista struktúráját tekintve az élenjáró országok szintjén állt, sőt néhány szempontból túl is szárnyalta őket. A 100-nál kevesebb munkással dolgozó kisvállalatok 1914-ben az Egyesült Államokban az ipari munkáságnak 35 %-át foglalkoztatták, míg Oroszországban - csak 17,8 %-át. A 100-100 munkással dolgozó közép- és nagyvállalatok mintegy azonos aránya mellett az 1000 munkásnál többet foglalkoztató gyárakban dolgozott az Egyesült Államokban az összes munkás 17,8 %-a, Oroszországban pedig - 41,4 %-a! A legfontosabb ipari körzeteknél ez az arány még magasabb: a pétervárinál - 44,4 %, a moszkvainál - 57,3 %. Hasonló eredményt kapunk, ha az orosz ipart a brittel vagy a némettel hasonlítjuk össze. Ez a tény, amelyet először 1908-ban állapítottunk meg, nehezen fér bele az Oroszország elmaradottságáról alkotott banális képbe. De mindazonáltal nem cáfolja meg az elmaradottságot, csak dialektikusan kiegészíti azt.

Az ipari tőke összefonódása a banktőkével Oroszországban megintcsak olyan teljes volt, mint valószínűleg egyetlen más országban sem. De az ipar alávetése a bankoknak egyúttal a nyugat-európai pénzpiacnak való alávetését is jelentette. A nehézipar /fém, szén, olaj/ csaknem teljes egészében a külföldi pénztőke ellenőrzése alatt állt, amelyik létrehozta magának Oroszországban a bankok segítő és közvetítő rendszerét. A könnyűipar ugyanazon az úton járt. Míg a külföldiek egészében véve Oroszország részvénytársasági tőkéjének 40 %-ával rendelkeztek, addig az ipar vezető ágaiban ez az arány sokkal magasabb volt. Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az orosz bankok, üzemek és gyárak részvényeinek ellenőrző csomagja külföldön volt, ezen belül Anglia, Franciaország és

Belgium tőkerésze csaknem kétszer annyi volt, mint Németországé.

Az orosz burzsoázia jellegét és politikai arculatát az orosz ipar származási körülményei és struktúrája határozta meg. Az ipar magas koncentrációja már önmagában is azt jelentette, hogy a kapitalista vezetőrétteg és a néptömegek között nem volt meg az átmeneti rétegek hierarchiája. Ehhez járult az, hogy a legfontosabb ipari, bank- és közlekedési vállalatok tulajdonosai külföldiek voltak, akik nemcsak az Oroszországból nyert profitot realizálták, hanem politikai befolyásukat is a külföldi parlamentekben, és nemcsak, hogy nem mozdították elő az orosz parlamentarizmusért folyó harcot, hanem gyakran akadályozták is azt: elegendő a hivatalos Franciaország szégyenletes szerepére emlékeztetnünk. Ezek az orosz burzsoázia politikai elszigeteltségének és népellenes jellegének az alapvető és kiűszöbölhetetlen okai. Ha történetének hajnalán még nem volt elég érett, hogy végrehajtsa a reformációt, úgy túlérletnek bizonyult, amikor elérkezett az idő a forradalom vezetésére.

Az ország általános fejlődési menetének megfelelően a gyűjtőmedence, ahol az orosz munkásosztály formálódott, nem a céhes kézműipar volt, hanem a mezőgazdaság, nem a város, hanem a falu. Az orosz proletariátus ennek során nem fokozatosan, évszázadok alatt jött létre, a múlt terheit vonszolva, mint Angliában, hanem vágatempóban, a körülmények, kapcsolatok, viszonyok hirtelen megváltozásával, és élesen szakítva a tegnappal. A cárizmus koncentrált elnyomásával összekapcsolódva éppen ez tette az orosz munkásokat fogékonyvá a forradalmi gondolat legbátrabb következtetései iránt, hasonlóan ahhoz, ahogyan az elmaradott orosz ipar fogékonynak mutatkozott a kapitalista szervezés utolsó szavára.

Az orosz proletariátus mindig újra felidézte származásának rövid történetét. Ugyanakkor, amikor a fémfel-

dolgozó iparban, különösen Pétervárott, kikristályosodott az ipari proletárok rétege, végleg szakítva a faluval, az Uralban még túlsúlyban volt a félig proletár - félig paraszt típusa. A munkáserő állandó áramlása a faluból valamennyi ipari körzetbe felfrissítette a proletariátus kapcsolatát alapvető szociális gyűjtőmedencéjével.

A burzsoázia politikai tehetetlenségét közvetlenül meghatározta a proletariátussal és parasztsággal való viszonyának jellege. Nem tudta maga után vonni a munkásokat, akik ellenségesen szembekerültek vele a mindennapi életben és nagyon korán megtanulták általánosítani feladataikat. De a burzsoázia ugyanolyen mértékben alkalmatlan volt arra is, hogy a parasztságot maga után vonja, mivel a földesurakkal a közös érdekek egész hálózata kötötte össze, és félt a magántulajdon bármilyen megrázkódtatásától. Az orosz forradalom megkésettsége így nemcsak az időrend, hanem a nemzet szociális struktúrája kérdésének is bizonyult.

Anglia akkor hajtotta végre puritán forradalmát, amikor összlakossága nem haladta meg az 5 1/2 milliót, amiből félmillió Londonra jutott. Franciaországnak forradalma idején szintén csak félmillió lakosa volt Párizsban 25 milliós összlakosságából. A XX. század elejének Oroszországa mintegy 150 millió lakost számlált, ebből több, mint 3 millió esett Pétervárra és Moszkvára. Ezek mögött az összehasonlító számok mögött a legnagyobb társadalmi különbözőségeket bújnak meg. Nemcsak a XVII. század Angliája, de a XVIII. század Franciaországa sem ismerte még a modern proletariátust. Ugyanakkor a munkásosztály Oroszországban a munka minden területén, városon és falun, 1905-ben már nem kevesebb, mint 10 millió munkást számlált, ami a családokkal együtt több, mint 25 milliót jelentett, azaz többet, mint Franciaország lakossága volt a Nagy Francia Forradalom idején. Cromwell hadseregének erős kézműveseitől és szabad parasztjaitól kezdve - Párizs sans-culottjain át - Pétervár ipari munkásaiig a forra-

dalom mélyen megváltoztatta társadalmi szerkezetét, módszereit, és ezzel együtt céljait is.

Az 1905-ös események az 1917-es év mindkét forradalmának: a Februárinak és az Októberinek is prológusa volt. A prológusban a dráma minden elemének megvetették az alapját, csak nem vitték őket végig. Az orosz-japán háború megingatta a cárizmust. A tömegmozgalmak háttérében a liberális polgárság megrémítette a monarchiát ellenzéki ségével. A munkások a polgárságtól függetlenül szervezkedtek, és vele ellentétben, szovjetek formájában, amelyeket akkor hívtak először életre. Az ország nagy területén a parasztság felkelt a földért. Mind a parasztok, mind a hadsereg forradalmi részei is vonzódtak a szovjetekhez, amelyek a forradalom legnagyobb nyomásának pillanatában nyíltan kétségbe vonták a monarchia hatalmát. De valamennyi forradalmi erő akkor lépett fel először, nem volt tapasztalatuk, és nem bíztak eléggé a sikerben. A liberálisok tüntetően visszaléptek a forradalomtól abban a pillanatban, amikor világossá vált, hogy nem elegendő megingatni a cárizmust, hanem meg is kell azt dönteni. A burzsoázia hirtelen szakítása a néppel, minthogy a burzsoázia már akkor is maga után vonta a demokratikus értelmiség jelentős részét, megkönnyítette a monarchia számára a hadsereg részekre bontását, a hű egységek kiemelését és véres itélkezést a munkások és a parasztok fölött. Ha kishiján össze is törték a bordáit, a cárizmus mégis élve és elég erősen került ki az 1905-ös megpróbáltatásokból.

Milyen változásokat hozott az erőviszonyokban a 11 év történelmi fejlődése, ami a prológust a drámától elválasztotta? A cárizmus ezen idő alatt még inkább ellentmondásba került a történelmi fejlődés követelményeivel. A burzsoázia gazdaságilag még hatalmasabb lett, de, ahogy már láttuk, ez a hatalmasság az ipar magasabb fokú koncentrációján és a külföldi tőke megnövekedett szerepén alapult. Az 1905-ös leckék hatására a burzsoázia még konzervatívabb és gyanakvóbb lett. A kis- és középpolgárság súlya, mely

korábban is csekély volt, még jobban lecsökkent. A demokratikus intelligenciának egyáltalán nem volt semmiféle szilárd társadalmi bázisa. Átmeneti politikai hatása lehetett, de nem játszhatott önálló szerepet: függősége a polgári liberalizmustól rendkívül megnőtt. Ilyen körülmények között csak a fiatal proletariátus adhatott a parasztságnak programot, zászlót és vezetést. A proletariátus előtt ily módon felmerülő óriási feladatok halaszthatatlannul szükségessé tették olyan sajátos forradalmi szervezet létrehozását, amely azonnal össze tudná fogni a néptömeget és alkalmassá tudná tenni őket a munkások vezette forradalmi cselekvésre. Így az 1905-ös szovjetek 1917-ben hatalmasat fejlődtek. Itt jegyezzük meg, hogy a szovjetek nem pusztán Oroszország történelmi elmaradottságának következményét jelentik, hanem a kombinált fejlődés termékei. Ezt mindennél jobban bizonyítja az a tény, hogy a legiparosodottabb ország, Németország munkássága sem talált az 1918-19-es forradalmi föllendülés idején más szervezeti formát, mint a szovjeteket.

Az 1917-es forradalomnak még mindig közvetlen feladata volt a bürokratikus monarchia megdöntése. De eltérően a régi polgári forradalmaktól, döntő erőként most egy új osztály lépett fel, amelyik a koncentrált ipar alapján jött létre, új szervezettel és új harci módszerekkel fegyverkezett föl. A kombinált fejlődés törvénye itt rendkívül erős kifejeződési formában tárul fel előttünk: a középkori korhadás megdöntésével kezdve néhány hónap alatt a hatalomhoz juttatja a proletariátust a kommunista párttal az élén.

Kiinduló feladatait tekintve az orosz forradalom így tehát demokratikus forradalom volt. De a politikai demokrácia problémáját új módon vetette föl. Miközben a munkások elárasztották az egész országot szovjetekkel, bekapcsolva azokba a katonákat és részben a parasztokat, a burzsoázia még mindig folytatta az alkudozást, hogy összehív-

ják vagy ne hívják össze az Alkotmányozó Gyűlést. Az események előadásának menetében ez a kérdés majd teljes konkrétségében elének fog tárulni. Itt most csak a szovjetek helyét akarjuk megjelölni a forradalmi gondolatok és formák történelmi váltakozásában.

A XVII. század közepén Angliában a polgári forradalom a vallási reformáció köntösében bontakozott ki. A küzdelem azért a jogért, hogy saját imakönyvük szerint imádkozhassanak, azonosult a király, az arisztokrácia, az egyházi fejedelmek és a Róma elleni küzdelemmel. A presbiteriánusok és a puritánok mélyen meg voltak győződve arról, hogy földi érdekeiket az egyházi gondviselés megingathatatlan oltalma alá helyezték. Azok a feladatok, melyekért az új osztályok küzdöttek, elválaszthatatlanul összeforrtak tudatukban a bibliai szövegekkel és az egyházi szokások formáival. Az emigránsok magukkal vitték az óceánon túlra ezt a vérrel megerősített hagyományt. Innen ered a kereszténység angolszász interpretációjának kivételes életereje. Látjuk, hogy Nagy-Britannia "szocialista" miniszterei gyávaságukat még ma is ugyanazokra a mágikus szövegekre alapozzák, amelyekben a XVII. századi emberek keresték bátorságuk igazolását.

Franciaországban a katolikus egyház, miután átlépte a reformációt, államegyházként élt a forradalomig, amely a polgári társadalom feladatainak kifejezését és igazolását nem a bibliai szövegekben, hanem a demokrácia elvont fogalmában találta meg. Akármilyen nagy is Franciaország mostani vezetőinek gyűlölete a jakobinizmus iránt, de az tény, hogy éppen Robespierre szívós munkájának köszönhető, hogy még mindig megőrizték annak a lehetőségét, hogy konzervatív uralmukat ugyanazokkal a formulákkal leplezzék, mint amelyek segítségével valamikor lerombolták a régi társadalmat.

Minden nagy forradalom a polgári társadalom új korszakát és osztályainak új tudatformáit jelezte. Ahogyan

Franciaország átlépett a reformáción, éppúgy lépett át Oroszország a formális demokrácián. Az orosz forradalmi párt, amelynek egy egész korszakra kellett bélyegét rányomnia, a forradalom feladatainak kifejezését nem a Bibliában kereste és nem a "tisztá" demokrácia szekularizált kereszténységében, hanem a társadalmi osztályok anyagi viszonyaiban. A szovjet rendszer ezeknek a viszonyoknak a legegyszerűbb, leplezetlen, nyilvánvaló kifejezését adta. A dolgozók uralma elsőként a szovjetek rendszerében valósult meg, amelyik, bármilyen nagyok is voltak közeli viszontagságai, éppúgy kitörölhetetlenül került be a tömegek tudatába, mint ahogy a maga idejében a reformáció vagy a tiszta demokrácia rendszere.

/Fordította: Angi János/

A tanulmány forrása:

Trockij, L.D.: Isztorija ruszkoj revoljucii 1.
Berlin 1931.
pp. 19-33.